

EMLÉKEZÉS

Ha egy lakatlan szigetre csak egy könyvet vihetnék, akkor az egy kulturális szótár lenne...¹

De melyik? Az angol vagy az amerikai, a német vagy a francia, az orosz vagy a japán, esetleg az olasz? Bizony nehéz lenne a választás, mert a Bart István kezdeményezésére a Corvina Kiadónál a kilencvenes években elindított kulturális szótárak sorozat bármelyike lehetetlen olvasmány. Bart István gazdag életműve során – aki mint ismeretes, nem csak kiváló író, nagyszerű műfordító és kitűnő könyvkiadó is volt – a kulturális szótárak sorozat kitalálásával és elindításával műfajt is teremtett.

Bart kitűnő érzékkel időzítette ennek a műfajnak a beindítását a magyar könyvpiacra. A kilencvenes években, a rendszerváltást követően kitarult a világ, az emberek egyre többet utaztak, beindult az idegennyelv-tanulási láz, a nyelvi és kulturális élmények és tapasztalások már nemcsak a könyvtárak és olvasói fotelek mélyéről, hanem testközelből is egyre inkább elérhetővé váltak. És akkor döbrentek rá az emberek, hogy nem elég egy nyelvet és annak szabályait ismerni, a nyelvet használni is tudni kell – ahhoz pedig a kultúra ismerete elengedhetetlen.

Bart István *Angol-magyar kulturális szótára* volt az első fecske. 1998-ban jelent meg először, és azóta többször is napvilágot látott átdolgozott, javított és bővített kiadásban (2002, 2018). Barthoz az angolszász kultúrák világa állt a legközelebb, azoknak volt a legavatottabb ismerője és értője, és alighanem ennek köszönhetjük, hogy az *Amerikai–magyar kulturális szótár* (2000) szerzőségét is később ő vállalta magára.

A sorozat többi tagját alkotó kötetek esetében is a sorozatszerkesztő végig ügyelt arra, hogy az egyes kultúrákat bemutató szerzők valamennyien hiteles és nagy tudású szakemberek legyenek, akiknek fordítói, műfordítói háttere, széles körű tájékozottsága, a céllországek alapos ismerete a biztosíték arra, hogy megbízható és használható információt kapjon az olvasó. Ádám Péter: *Francia–magyar kulturális szótár* (2004, 2005); Györfffy Miklós: *Német kulturális szótár* (2003, 2018); Gy. Horváth László: *Japán kulturális lexikon* (1999) *Japán kulturális szótár* (2018); Soproni András: *Orosz kulturális szótár* (2008); Sztanó László: *Olasz–magyar kulturális szótár* (2008).

Nehéz lenne definiálni, hogy mi is tulajdonképpen a Corvina Kiadó által gondozott sorozatban megjelenő 'kulturális szótár'. Talán könnyebb megmondani azt, hogy mi nem. Ez a típusú kulturális szótár műfajilag ugyan szótár, hiszen szócikkek alapján keresünk rá az egyes nevekre, fogalmakra, de a legritkább esetben kapunk egyértelmű

¹ A *Modern Nyelvtanítás* szerkesztősége ezzel az írással búcsúzik a hosszú betegség után 2019. június 27-én elhunyt Bart Istvántól.

magyar megfelelőt. Ha ugyanis a dolog ilyen egyszerű lenne, akkor a nyelvi szótár kielégítené kíváncsiságunkat. Magyar nyelvi ekvivalensek helyett inkább magyarázatokat, értelmezéseket kapunk, sokszor szociokulturális konnotációkra utaló leírásokat. Ugyanakkor ez a műfaj nem kultúrtörténeti vagy művészettörténeti lexikon. De nem is útikönyv és nem is szólásgyűjtemény, de még csak nem is anekdotákból táplálkozó sztorigyűjtemény. Ennél sokkal több, sokkal mélyebb és sokkal relevánsabb. Ez utóbbi meglátásom szerint egy különösen fontos szempont és rendező elv ezekben a kötetekben – tudniillik, hogy a magyar olvasó, a magyar tanuló és általában a magyar nagyközönség számára és szempontjából mi a fontos, mi az az ismeretdeficit, amelynek pótlására feltétlenül szüksége van. Vagyis a rendkívül széles és gazdag ismeretkörből szelektál oly módon, hogy az a magyar olvasó igényeit a leghatékonyabban kiszolgálja. Hát ez különbözteti meg a világ más kulturális szótáraitól – amelyek többsége tájékoztat és informál, de nem célközönségre orientáltan.

Ezekben a szótárakban a legnagyobb kihívást a megfelelő arányok eltalálása jelenti. Az ismeretek gazdag tárházából – amelyek a földrajz, történelem, politikai személyiségek, intézmények, a magaskultúra és művészetek, a célszágai reáliák, szokások, szólások, a kultúra nem tárgyiasult, ámde karakterisztikus fogalmi és elhíresült mondasok – vajon melyiket és milyen mélységben szerepeltessenek úgy, hogy az a magyar felhasználó számára érthető és releváns legyen? További, az arányérzéklet próbára tevő kihívást jelentő dilemma az, hogy az egyes címszavaknál idézzen-e a szerző vagy sem, és ha igen, akkor mennyit? Szerkesztésileg a kereszttulalások természetesen tovább görgetik a tájékozódást, de ugyanakkor az önmagára visszautaló hivatkozások és ismétlések kiiktatása sem kis feladat. Valamennyi szótárban jól érzékelhető a törekvés, hogy komplex áttekintését adja mindannak, amelyre a magyar olvasónak szüksége lehet. Mert mire lehet szüksége? Szeretne jobban megérteni történelmi vagy földrajzi utalásokat, hivatkozásokat („*Little Boy*” – a Hirosimára 1945. augusztus 6-án ledobott atombomba beceneve; az „*Alexanderplatz*” alias *Alex* például szimbolikus hely Berlinben; *Mariahilferstrasse* Bécsben stb.), személyiségeket és azok jelentőségét az adott kultúrában (a „*Mediciek*”; a „*Rockefeller Center*”), reáliákat („*fortocska*” o. szellőzőablak; „*futon*” j. földre terített matrac/párna); tipikus ételek-italokat („*harissa*” fr. – az Erős Pista megfelelője; „*Yorkshire pudding*” a. egyfajta szuflészerű rakott körítés), sajátos konnotációkat („*Mick*” vagy „*Paddy*” a. – az írek gúnyneve; „*frogs*” a. a franciák gúnyneve; „*Ossi*” n. a keletnémetek kissé lekicsinylő megnevezése; „*gaidzin*” j. a külföldiek gúnyneve stb.). De különösen lenyűgözőek és már-már tudományos elemzésnek is beillőek a fogalommagyarázatok, amelyek egy-egy nép mentalitását vagy gondolkodását igyekeznek bemutatni. Nem véletlenül a leghosszabb címszó az olasz kötetben az *identità italiana* – mint erre a szerző is rámutat –, hiszen ennek a megértése kaput nyit ezer más jelenség helyes értelmezéséhez is. De a japán kötetben a *busidóra* vonatkozó értelmezési kísérlet ugyancsak közelebb visz a japán lelkiség és viselkedéskultúra jobb megértéséhez. Az orosz kötetben szereplő *ruszskij karakter* (orosz jellem) terjedelmes szócikkről nem is beszélve, amely kimerítő és érzékletes jellemrajzot ad az orosz népről és annak lelkéről, *ruszskaja dusa* – amelynek az ismerete nélkül se az orosz irodalom, se az orosz etikett, se az orosz zene nem igazán érthető. A sor végtelenül folytatható, és az egyik fogalom értelmezésében elmerülve

önkéntelenül is rákeresünk a vonatkozó referenciákra, amelyekre a görgetés folyamán mint egy hólabda egyre hatalmasabb ismeretanyag tapad.

A kötetek jellegükben és a közös rendezőelv okán hasonlóak, ugyanakkor mind-egyik magán viseli a szerző és az adott kultúra sajátos jegyeit. Az amerikai kultúrát bemutató kötet a legfeszesebb, míg az orosz kulturális szótár a legterjedelmesebb. Sajátos feladattal kellett megbirkóznia a német kulturális szótár szerzőjének (Györffy Miklós), aki egy kötetben vállalkozott a németországi, a svájci és az osztrák kultúra egyes komponenseinek a bemutatására. Ezzel a vállalkozással sikerült bizonyítani, hogy nem országismereti lexikonról van szó, hiszen akkor külön-külön köteteket kellett volna szentelni az egyes országoknak.

Érdeme a sorozatnak, hogy az új kiadások nem változatlan újraművések, hanem a kor változásait követő átdolgozott, javított kiadások. Ez például kitűnően érzékelhető a japán kulturális szótár esetében, amelynek az átdolgozott verziója reagál az azóta felbukkanó és hazánkba is eljutó jelenségekre, mint például a *j-pop* vagy a *manga*.

Nagy kihívást jelentett a kötetek szerzői számára az átírás is, amelyet más-más módon oldottak meg. A japán kötet szerzője (Gy. Horváth László) követte a magyar akadémiai helyesírás elvárása szerinti fonetikus magyaros kiejtést, míg az orosz kulturális szótár szerzője (Soproni András) az orosz ábécé szerinti cirill betűs rendben (amit követ a magyar kiejtés szerinti változat) szerepelteti a szócikkeket.

Külön említést érdemel Bart István két kötete, amelyek a magyar kultúrát mutatják be és hozzák közelebb a külföldi közönség számára: *Hungary & the Hungarians: the Keywords* (1999 – 4. kiadás: 2016) és *Ungarn: Land und Leute – ein kleines Konversationslexikon der ungarischen Alltagskultur* (2000 – legutolsó kiadás 2016). Ezekben a külföldieknek szánt kötetekben olyan tárgyakkal és fogalmakkal ismerkedhetnek meg az olvasók, mint a *kokárda*, *kitelepítés*, *gang*, *kisztihand* vagy *Lánc-lánc*, *eszterlánc*; *multik* stb. E kötetek sikerét és népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy rendre újabb és újabb átdolgozott kiadások követték egymást. A siker titkát Nicholas Parsons könyvismertetőjében előrevetítette (*The Hungarian Quarterly* 2000. tavasz), kiemelve, hogy a lenyűgözően széles ismeret- és tényanyag olyan időnként szarkasztikus hangvétellel párosul, amely az objektív információnyújtás és a humor impozáns kombinációját adja. Úgy érzem, hogy jobban nem lehet megfogalmazni Bart István munkastílusát: ez a kettősség érvényesült számos más alkotásában és megnyilvánulásában is.

A kulturális szótárak sorozatban megjelent kötetek nem csak az adott nyelvet és kultúrát tanulók számára jelenthetnek lebilincselő és egyszersmind rendkívül hasznos olvasmányt, hanem a nagyközönségnek is: kinek azért, mert ismeri az adott kultúrát, és ezért szeretne többet tudni róla, kinek meg azért, mert nem ismeri, de érdekli.

Hidasi Judit

